

Türkiye ve Güney Kafkasya: 2022'den Kalanlar, 2023'ten Beklenenler - Ayça Ergun

Güney Kafkasya Bölgesi, 2020'de Azerbaycan'ın işgal edilmiş topraklarında egemenliğini yeniden sağlaması ile sonuçlanan İkinci Karabağ Savaşı'ndan sonra ve 10 Kasım 2020'de Rusya aracılığıyla imzalanan ateşkes anlaşması ile yeni jeo-stratejik gelişmelere sahne olmaktadır. Savaş süresince ve sonrasında Türkiye'nin Azerbaycan'a göstermiş olduğu koşulsuz ve sınırsız siyasi, moral ve lojistik destek, iki ülke arasında istisnai, özel ve ayrıcalıklı ilişkilerin üst düzeyde perçinleşmesini sağlamıştır. Toprak bütünlüğünü büyük ölçüde yeniden sağlayan Azerbaycan, Karabağ bölgesini yeniden inşa etme sürecine hızlı bir

şekilde başlamıştır. Türkiye ise bölgede daha aktif ve belirleyici bölgesel bir aktör konumuna gelmiştir. Ateşkes anlaşmasının imzalanmasında aracı rolü üstlenen Rusya ise, bölgede zaten var olan siyasi ve askeri etkisi ile üstünlüğünü daha da güçlendirmiştir. 2022 yılı itibariyle her iki ülkenin olası barış ve istikrarın sağlanmasında en belirleyici bölge aktörleri olduğunu söylemek mümkündür. Özellikle AGİT Minsk Grubu'nun Karabağ sorunun çözüm sürecinde etkisiz ve sonuçsuz çabaları, gerek Avrupa Birliği'nin gerekse de ABD'nin savaş sürecinde görünürlüklerinin ve ilgilerinin son derece az olması, 2023'te imzalanması beklenen/umulan barış antlaşması koşullarının belirlenmesi ile bölgedeki sürdürülebilir güvenlik ve istikrarın oluşturulmasındaki etkilerinin ne olacağını kuşku altında bırakmaktadır.

Türkiye'nin bölge ülkeleriyle ilişkilerinin gelişiminde, tarihsel geçmiş, toplumsal bellek, karşılıklı kimlik algıları ve jeopolitik ortam belirleyicidir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Türkiye'nin bölgede üç başat kimliğinin olduğu söylenebilir: bölgesel güç, tarihsel dost ve düşman, stratejik ortak. Bu üç kimliğin etkisi jeopolitik ve jeostratejik ortama göre değişse de halihazırda her üçünün de belirleyiciliğinin olduğunu söylemek gerekir. 2023 itibariyle Türkiye'nin bölgedeki rolü değişmekte ve dönüşmektedir.

“Bir millet iki devlet” sloganı ile özdeşleşen Türkiye-Azerbaycan ilişkilerinin 2023 yılında daha da derinleşeceğini ve kurumsallaşacağını iddia etmek yanlış olmayacaktır. Siyasal seçkinlerin siyasa tercihleri ile ayrıcalıklı olan ikili ilişkiler, kamuoyu düzeyinde sadece basit sempati ve dostluk algısından öte bir duygudaşlığı ve dayanışmayı da barındırmaktadır. İki ülkenin birbirine atfettiği istisnai önemin belirgin unsurlarından biri de karşılıklı ekonomik çıkarlardır. Bölgesel enerji ve ulaşım projeleri ile ekonomik bağımlılık sürekli hale gelmiştir. Haziran 2021'de imzalanan Şuşa Beyannamesi ile iki ülke askeri, güvenlik ve savunma alanındaki iş birliklerini derinleştirerek müttefik konumuna gelmişlerdir. Zira Beynamede taraflardan herhangi birinin bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne ve sınırlarının dokunulmazlığına yönelik tehdit veya saldırı durumunda ortak hareket edilmesine karar verilmiştir.

2021

yılıının sonlarında tartışılmaya başlayan ve 15 Ocak 2022'de Türkiye ve Ermenistan'ın karşılıklı özel temsilci atamasıyla normalleşme adı altında yeni bir boyuta taşınan Türkiye-Ermenistan ilişkilerinin nasıl gelişeceği bölgede 2023'ün öncelikli konularından biri olarak görülmektedir. Her ne kadar iki ülke arasında normalleşmeye, yani karşılıklı diplomatik ilişkiler kurulmasına yönelik ilk çabalar olmasa da bu yeni normalleşme Azerbaycan tarafından da onaylanmış bir süreçtir. Azerbaycan desteği alınarak sürdürülen süreç içinde bir dizi belirsizlikleri de barındırmaktadır. Özel temsilcilerin atanması ve görüşmeleri şüphesiz iyi niyet beyanının ifadesidir. Ancak normalleşebilmenin sürekli ve sürdürülebilir olmasının ön koşulu, Azerbaycan'ın onayının devam etmesi ve Ermenistan'la kendi normalleşme sürecini barış antlaşması ile tamamlayabilmesi ile doğrudan ilişkilidir. Aynı zamanda tarihsel düşmanlık algısının özellikle kamuoyları düzeylerinde aşılmasını beklemek için de çok erkendir. Her ne kadar siyasi seçkinler düzeyinde bir niyet beyanı bulunsa da karşılıklı önyargı ve algıların değişmesi uzun zaman alacaktır. İki ülke arasında normalleşme sürecinin ne zaman diplomatik temsilcilik açma seviyesine gelebileceğini öngörmek pek de mümkün görünmemektedir.

Türkiye'nin

Azerbaycan ve Ermenistan'la olan ilişkilerinin doğasını ve içeriğini belirleyen tarihsel kökenlerin aksine, Gürcistan ile ilişkilerinin Sovyet sonrası dönemde kurulmuş ve kurgulanmış olduğu iddia edilebilir. Bölgede güvenlik önceliklerinin örtüşmesi, ekonomik fayda, bölgesel iş birliği mekanizmalarının geliştirilmesi, stratejik ortaklık oluşturma tercihleri iki ülke arasındaki ilişkilerin ana hatlarını oluşturmaktadır. Bakü-Tiflis-Ceyhan Petrol Boru Hattı ve Bakü-Tiflis-Erzurum Doğal Gaz Boru Hattı projeleri ile tesis edilen enerji alanındaki ekonomik iş birliğini 2016 yılında kurulan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi ile stratejik ortaklık takip etmiştir. 2023 yılında da Gürcistan Türkiye için güvenilir bir ortak olmaya devam edecektir.

2023 yılı

itibariyle Güney Kafkasya'da durum halihazırda kırılğan görünmekte ve

belirsizliğini korumaktadır. Bölgede barış ve istikrarın sağlanması ile bölgesel iş birliği mekanizmalarının neler olabileceğinin belirlenmesi, öncelikli olarak Azerbaycan ve Ermenistan arasında imzalanacak barış antlaşmasına bağlıdır. 10 Kasım 2020'de imzalanan ateşkes anlaşması mevcut durumun çerçevesini belirlemekle birlikte, 2023 yılında çatışma ihtimalini ortadan kaldırmamaktadır. Barış antlaşmasının içeriğine yönelik olarak ise Azerbaycan, savaşın sona erdiğini, Dağlık Karabağ Ermenilerine herhangi bir özel statü tanınmaksızın Azerbaycan'ın diğer vatandaşları ile aynı haklara sahip olacağını ifade etmektedir. Ermenistan için ise Dağlık Karabağ Ermenileri taraf olmaktan çıkartılmamalı, barış süreci uluslararası ve tercihen Batılı aktörlerin de katılımı ile belirlenmelidir. Her ne kadar İkinci Karabağ Savaşı'ndan sonra özellikle Avrupa Birliği ortak bir zemin yaratarak her iki ülkenin devlet başkanlarının görüşmelerine ev sahipliği yaptıysa da özellikle Azerbaycan için güven ve itibarını yeniden sağladığını söylemek mümkün değildir. Bölgede dış aktör olarak belirleyici konumda olan halen Türkiye ve Rusya'dır.

Azerbaycan

ile Ermenistan arasında barış antlaşmasının imzalanmasının mümkün olması durumunda,

Türkiye ve Ermenistan arasında başlatılan normalleşme sürecinin de hızlanması beklenebilir. Ancak normalleşme sürecinin gerçekleşmesinin ön koşulunun Azerbaycan'ın sürece verdiği onay olduğu göz önüne alındığında, bölgedeki mevcut gerilimin devam etmesi durumunda Türkiye ve Ermenistan ilişkilerinin normalleşme sürecinin de donması ve hatta sona ermesi ihtimali de göz ardı edilmemelidir. Yine Barış Antlaşmasının imzalanması durumunda bölge ve istikrarın sağlanması ve güvenliğin sürdürülebilir kılınması için gerekli bölgesel iş birliği mekanizmalarının kurulması ve özellikle enerji, ekonomi, ticaret ve ulaşım alanlarında ortak projelerin hayata geçirilmesi için çeşitli adımların atılması beklenebilir. 2022 yılında özellikle Azerbaycan ve Türkiye tarafından dile getirilen 3 + 3 (Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan, Türkiye, Rusya ve İran) Formülünün bölgesel iş birliği açısından kendi içinde kısıtları mevcuttur. Bu ülkelerin birbirlerine karşı çekincelerinin ve hatta aralarında çatışmaların da olduğu göz önüne alındığında, söz konusu formülün etkinliği ve özellikle sürdürülebilirliği oldukça sorgulanabilir.

Olası iş birliğinin

belirleyici unsurları ise barış sürecinin koşullarının ne olacağı, hangi ülkeler arasında işler mekanizma ve yapıların oluşturulabileceği, güven tesisi ve diyalog araçlarının neler olacağıdır. Türkiye'nin bölgedeki oyun kurucu rolü ve yeniden tasarladığı politikasında en büyük destekçisi Azerbaycan'dır. Azerbaycan, Gürcistan ve Türkiye'nin stratejik ortaklığı bölgesel iş birliği projeleri açısından son derece önemlidir. Ermenistan'la olası normalleşme süreci içinde olan Türkiye'nin temkinli ve tedbirli bir konumu benimseyerek çok aşamalı bir normalleşme sürecine taraftar olduğunu da söylemek yanlış olmayacaktır. Bölgedeki kalıcı barış ve istikrarın tesisin yanı sıra özellikle ekonomik iş birliği ve ulaşım projelerine dahil olmak Ermenistan için de son derece önemlidir. Ancak ekonomik kalkınma ihtimali ulusal çıkarların ve önceliklerin önüne geçemeyebilir. Ermenistan devleti ve toplumunun hem Azerbaycan'la hem de Türkiye'yle ilişkilerinin normalleşmesine hazır ve istekli olması için ulusal bir oydaşmanın sağlanması gereği görülmektedir.

Her ne

kadar gerek Türkiye gerekse de Rusya bölgedeki mevcut konumlarından memnun ve tatminkâr gözükseler de özellikle Rusya-Ukrayna savaşı da göz önüne alındığında ve Rusya'nın bölgedeki süregelen etkisinin arttığı değerlendirildiğinde, Türkiye'nin gelecekte Avrupa Birliği ülkelerinin de desteği ile mevcut konumunu güçlendirmeyi tercih etmesi ihtimal dahilindedir.

Dr. Ayça Ergun Orta Doğu Teknik Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde öğretim üyesidir. ODTÜ Karadeniz ve Orta Asya Ülkeleri Araştırma Merkezi (KORA) başkan yardımcısıdır. Sovyet sonrası dönemde Kafkasya’da siyasal ve toplumsal değişim, devlet-toplum ilişkileri, ulus-devlet kuruculuğu, sivil toplum, demokratikleşme, uluslararasılaşma ve Azerbaycan-Türkiye ilişkileri konularında çalışmaktadır.

Bu yazıya atıf için: Ayça Ergun, “Türkiye ve Güney Kafkasya: 2022’den Kalanlar, 2023’ten Beklenenler”, *Panorama*, Çevrimiçi Yayın, 30 Ocak 2023, <https://www.uikpanorama.com/blog/2023/01/30/ae/>

Telif@*UIKPanorama*. Bu yazının tüm çevrimiçi ve basılı telif hakları *Panorama* dergisine aittir. Yazıda yer verilen görüşler yazarına/yazarlarına aittir. UİK Derneğini, *Panorama* Yayın Kurulunu, dergi editörlerini ve diğer yazarları bağlamaz.